

400, defterhâne ve divan kâtiplerinin ise seksen kişiye indirilmesi yönünde hatt-ı hümayun çıkarılmıştır (BA, MAD, nr. 5562, vr. 1^b). Bu seksen kâtipten yirmisi defterhâneye, altmışı divana ayrılmıştır. Bu ayarlama gereği Van'da yapılan yoklamada kırk iki divan, on dört defterhâne kâtibi tesbit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıl sonlarından itibaren kâtip, çavuş, müteferrika vb. görevlilerin ihtiyaçtan fazla olmaması ve belirlenmiş sayıların aşılması yönünde birçok karar alınmışsa da bu tedbirler uzun vadede etkili olmamıştır. XVIII. yüzyılda III. Ahmed'in hatt-ı hümayunuyla Divân-ı Hümayun'un timarlı kâtip sayısı kırk defterhânenin on beş olarak belirlenmiş, fakat zaman zaman yine de bu sayılar aşılmıştır.

Kâtiplikten nişancılık, reisülküttâblık, defterdarlık, sadâret kethüdâlığı vb. önemli görevlere yükselenler olduğu gibi sadrazamlığa kadar çıkanlara da rastlanmaktadır. Osmanlı tarihinin en meşhur sadrazamlarından Râmi Mehmed Paşa Divân-ı Hümayun, Mehmed Râgıb Paşa ise defterhâne kâtipliğinden yetişmiştir. Kıdemli kâtiplerine kalemdeki görevlerinin yanı sıra müteferrikalık da verilmekteydi (BA, A. RSK, Dosya kısmı, nr. 2/70; BA, *Timar Rûznâmçe Defterleri*, nr. 301, s. 21; BA, Ali Emîri, Ahmed I, nr. 684).

Merkez bürokrasisinde görev yapan kâtiplerin birkaç çeşit geliri bulunmaktaydı. Defterhâne ve divan kâtipleri genellikle 30.000 akçe civarında zeâmete sahiptiler. Kâtiplerden 10-15.000 akçelik timar tasarruf edenler olduğu gibi, 100.000 akçenin üzerinde (BA, TD, nr. 749, s. 22) has seviyesinde zeâmet tasarruf edenler de bulunmaktaydı. Kâtiplerin fazla zeâmet tasarruf etmelerini önlemek için XVII. yüzyılın başlarında zeâmetlerinin 40.000 akçeden çok olmaması yönünde ferman çıkarılmıştır (BA, *Timar Rûznâmçe Defterleri*, nr. 262, s. 36-37). Bununla birlikte daha sonraları 40.000 akçenin üzerinde zeâmet tasarruf eden birçok kâtime rastlanması emre uyulmadığını gösterir. Maliye kâtiplerine ise timar verilmesi kanun değildi (BA, A. DVN, Dosya kısmı, nr. 14/87). Fakat buna rağmen bazı maliye kâtipleri muhtemelen babalarından kalması veya başka bir görevde bulunmaları dolayısıyla timara sahip bulunmaktaydılar. Maliye kâtipleri ulûfe tasarruf etmekteyken XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren artık maaş almamaya başlamışlardır. Bundan sonraki gelirleri sadece kalem harçlarından karşılanmış olmalıdır.

Ulûfeli kâtipler, hizmet yılına ve başarisına göre değişen miktarda günlük olarak hesaplanan bir meblağı hazinenin nakit para durumuna göre üç ayda bir alırlardı. Kâtiplerin en önemli gelirleri ise kalem harçları idi. Bürolarda kâtiplerin düzenlediği evrak için iş sahiplerinden belirli bir miktar para tahsil edilir, bunun bir kısmını işi yapan kâtip alırken kalanı kesedar veya başhalife eliyle biriktirilirdi. "Orta akçesi" adı verilen bu paradan kalemli masrafları görüldükten sonra geri kalanı o dairede hizmet eden bütün görevlilere dağıtıldı. Timar ve ulûfe almayan kâtipler geçimlerini bu paradan sağlardı.

Defterhâne ve divan kâtiplerinin bir kısmına XVI ve XVII. yüzyıllarda "sâlyâne" adı altında bir para da verilmekteydi. Kâtipler yıllık olarak 1000-3000 akçe civarında bir para almaktaydılar. Kâtiplerden birinin ölümü veya başka bir sebepten görevden ayrılması durumunda onun sâlyânesi o kurumdaki diğer bir kâtime verildi. Divan ve maliye kâtipleri de sâlyâne tasarruf ederlerdi. Kıdemli kâtiplerin atları için devlet tarafından ot tahsisatı yapılırdı. Bu tahsisat kalemlerdeki belirli sayıda kâtime verilir, biri öldüğünde veya görevden ayrıldığında o dairedeki başka bir kâtime geçirdi. Merkez kâtiplerinin bir kısmının ekme, arpa gibi ihtiyaçları da devlet tarafından tayinat olarak karşılanırdı. XVIII. yüzyılda özellikle Bâbüâlî'deki idarî ve siyasî yazışmaları yürüten âmedî, mektûbî, kethüdâ kitâbeti kalemlemindeki kâtiplerle dış işlerine ait işleri yapan divan kâtipleri gibi evrak harcı gelirlerinden mahrum kâtiplere "atıyye" adı altında, kişiye göre değişen yıllık bir miktar para verilmeye başlanmıştır. Tanzimat ile birlikte bu gelir çeşitliliğinin yerine düzenli maaş sistemine geçilmiştir.

Kethüdâ
kâtibi efendi
(Arif
Mehmed
Paşa,
Mecmûa-i
Tesâvir-i
Osmaniyye,
İstanbul 1279)

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 5381, E 11389, D 3208/1; TK, *Timar Rûznâmçe Defterleri*, nr. 1330, s. 92-96; BA, KK, nr. 257, s. 5, 14, 64; nr. 3401, s. 21; BA, A. RSK, Dosya kısmı, nr. 2/70; BA, A. RSK, nr. 1474, s. 25; BA, A.DVN, Dosya kısmı, nr. 14/87; BA, *Tahvil Defterleri*, nr. 84, s. 4-14; BA, MD, nr. CXXIX, s. 130; nr. CXC, s. 1; BA, *Timar Rûznâmçe Defterleri*, nr. 262, s. 36-37; nr. 301, s. 21; nr. 567, s. 434; BA, Ali Emîri, Ahmed I, nr. 684; Abdülhamid I, nr. 387, 813; BA, MAD, nr. 5562, vr. 1^b; BA, TD, nr. 749, s. 22; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 227; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli-Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998; Cevdet, *Târih*, II, 80-81; *Kitâbü Mesâlihî'l-müslimîn ve menâfî'l-mü'minîn* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 127-128; Ahmed Refik [Altunay], *Hicri On ikinci Asırda İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988, s. 204-205; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 63-66; Feridun Emecen, "Sefere Götürülen Defterlerin Defteri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 241-268; a.mlf., "Ali'nin 'Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları", *TD*, sy. 35 (1994), s. 131-149; Ali Akylidiz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, tür.yer.; Muzaffer Doğan, *İstanbul, Sadâret Kethüdâlığı* (doktora tezi, 1995), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; C. V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1996, tür.yer.; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire* (doktora tezi, 1997), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Recep Ahışhalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık*, İstanbul 2001, tür.yer.; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source For Economic and Social History", *TSAB*, XIV/1 (1990), s. 13-33; Halil İnalçık, "Reis-ül-küttâb", *İA*, IX, 671-681.

ERHAN AFYONCU – RECEP AHİSKALI

KAT'İYYE

(القطعية)

İmam Mûsâ el-Kâzım'ın ölümünü kabul eden Şîa fırkalarına verilen isim (bk. İMÂMİYYE).

KATL

(bk. KATİL).

KATOLİKLİK

İnanç ve ahlâk alanında papanın otorite kabul edildiği, Hıristiyanlığın en kalabalık cemaatini teşkil eden hıristiyan kilisesi/mezbebi.

Katolik (catholic, catholique) kelimesinin aslı olan ve "genel, evrensel" anlamına gelen Grekçe katholikos Latince'de universalis, generalis, communis kelime-

KATOLİKLİK

leriyle karşılaşmıştır. Katolik kelimesi Kitâb-ı Mukaddes'te geçmemekle birlikte çok erken dönemlerden itibaren öncelikle Yahudiliğin millî karakterine, ayrıca mahallî kiliselere karşı kilisenin evrenselliğini ifade etmenin yanında zamanla ortaya çıkan firkalara ve heretik akımlara karşı gerçek kiliseyi, bütün kiliselerce ortak kabul gören doktrini ifade etmek için kullanılmıştır (Congar, II, 722; ERE, III, 259). Bu şekliyle katolik kavramı kilise için kullanılan niteliklerden biri olmaktadır. Öte yandan Yeni Ahid külliyyatındaki yedi mektup, şahıs ve cemaat ayırımı yapmaksızın bütün hıristiyanlara hitap ettiği için "Katolik (genel) Mektuplar" diye adlandırılmaktadır (bk. AHD-i CEDİD).

Katolik kilisesi ifadesini ilk kullanan Antakyalı St. Ignace'dır (ö. 107). Katolik kavramının Hıristiyanlığın ilk üç asrındaki gelişmeleri de yansıtan tanımını Kudüslü St. Cyril şöyle yapmaktadır: "Kilise mekândaki genişlemesi, doktrindeki bütünlüğü ve evrenselliği, insanın ihtiyaçlarına cevap vermesi, ahlâkî ve mânevî mükemmelliği sebebiyle katolik diye nitelendirilir". St. Augustin katolik kavramının coğrafî evrensellik anlamı üzerinde durmuştur. V. yüzyılda Lerinsli Vincent (Peregrinus) bu kavramı, "Gerçekten ve tam anlamıyla katolik olan şey her yerde, her zaman ve herkes tarafından inanılan şeydir" diye tanımlamıştır (ERE, III, 260; EBr.², II, 957).

Ortaçağ'da katolik kelimesi daha çok "heretik"ın karşıtı olarak kullanılmış, 1054'teki bölünmeden sonra Batı Kilisesi kendisini Katolik, Doğu Kilisesi de Ortodoks diye nitelendirmiştir. XVI. yüzyılın büyük dinî çalkantılarının ardından Protestanlar kendileri için Katolik nitelemesini kullanmazken Katolikliği tekellerine alan papalığa bağlı kiliseler, gerçek kiliseye mensubiyet için Roma Piskoposluğu ile birleşmenin zarurî şart olduğunda ve sadece bu birliğe mensup olanların Katolik olabileceklerinde ısrar etmişlerdir. Böylece Katolik terimi, yaygın bir şekilde Protestan teriminin karşıtı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Anglikanlar ise Katolikliğin sadece Roma'ya tahsisini doğru bulmamış, eski bölünmemiş kilisenin temsil ettiği tek bir Katolik kilisenin mevcudiyetini ve bunun Anglikanlar'la eski Katolikler'i (old Catholics) ve Ortodokslar'ı da kapsadığını, çünkü onların da havâri-lere dayandıklarını, eski Katolik (evrensel) inanç ve uygulamayı devam ettirdiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte Anglikanlar, XVI. yüzyıldan itibaren Roma'ya

bağlı kiliselere Roma Katolik kilisesi adını vermişlerdir (*New Catholic Encyclopedia*, XII, 562; ERE, III, 259-261; ER, XII, 429).

Hz. İsa'nın evrensel mesajının temsilcisi olma anlamında bütün hıristiyanlar Katolik vasfını benimsemektedirler. Nitekim kendilerini Romalı kabul etmeyen Katolikler (Uniate Katolikler) olduğu gibi kendilerini Katolik sayan, fakat papanın otoritesini kabul etmeyen hıristiyanlar da (Anglikan, Ortodoks, Doğu ve bazı Protestan kiliseler) vardır (ER, XII, 429). Fakat günümüzde bu kavram, lideri Roma piskoposu (papa) olan hıristiyanları diğerlerinden ayırmak için kullanılmakta ve Roma Katolikliği diye adlandırılan kiliseyi ifade etmektedir.

Roma Katolik kilisesi Katolikliği evrensel, başlangıcından itibaren doğru inancı taşıyan ve tek bir organizasyon tarafından tarihî sürekliliği içinde yönetilen kilise olarak vazetmekte ve bu niteliklerin sadece Roma Katolik kilisesinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Doğu kiliseleri tarihî sürekliliğe sahip olsalar da tek bir yönetimleri olmamıştır. Protestanlar tarihî süreklilikten yoksundur ve birlikleri de yoktur. Anglikanlar'a göre ise merkezî yönetim Katolikliğin şartı sayılmaz. Kadîm kilise bir merkezden yönetildiği için değil bütün zamanlarda her türlü insanın bütün mânevî ihtiyaçlarına cevap verebildiği için Katolik'ti (ERE, III, 260).

Tarih. Katolik hıristiyanların anlayışına göre Roma Katolikliği gerçek Hıristiyanlık'tır, Roma kilisesinin Katolik diye adlandırılması tarihî realiteye de uygundur; zira Hıristiyanlığın kurucusu olan İsa Mesih tarafından havâri Petrus'a, "Ben kilisemi bu kayanın (Petrus) üzerine kuracağım ... Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim" (Matta, 16/18-19) diyerek ilk hıristiyan cemaat içinde birinci sırayı ona vermiştir. Petrus ise rivayete göre Roma'da görev yapmış ve ilk Roma piskoposu olmuş, onun halefleri olan Roma piskoposları da kendisinden sonra bu görevi sürdürmüşlerdir. Petrus, İsa Mesih'in yeryüzündeki vekili ve Roma piskoposu olduğu için onun yerine geçen piskoposlar da (papalar) hem İsa Mesih'in yeryüzündeki vekilleri hem de Petrus'un halefleri olmakta, dolayısıyla İsa Mesih'in dinini temsil etmektedirler, böylece Roma kilisesi de Mesih'in kilisesi olmaktadır. Ancak birçokları Petrus'un Roma'ya gelişini kabul etmemekte ve Roma'nın üstünlüğünün muahhar bir olay olduğunu ileri sürmektedir (Duroselle – Mayeur, s. 14).

Hz. İsa sonrasında Hıristiyanlık yahudiler ve yahudi olmayanlar arasında yayılmaya başlamış, asıl gelişmesini Pavlus'un önderliğinde yahudi olmayanlar içinde ve Avrupa coğrafyasında gerçekleştirmiştir. Pavlus'un liderliğini yaptığı, onun yorumuyla şekillenen Gentile Hıristiyanlığı Avrupa'da hızla yayılırken Roma İmparatorluğu'nun karşı tavır alması sebebiyle IV. yüzyıla kadar bir yer altı hareketi olma özelliğini sürdürmüştü, bu dönemde hıristiyanlara çeşitli baskı ve zulümler yapılmıştır. Neron, Roma'nın yakılmasından hıristiyanları sorumlu tutmuş, Pavlus ve Petrus Roma'da öldürülmüş, daha sonra Domitian, Decius, Valerian, Diocletian ve Galerius dönemlerinde hıristiyanlar şiddetli zulümlere mâruz kalmıştır.

Konstantin'in 313'te yayımladığı Milan fermanı ile Hıristiyanlığa serbestlik tanınması, daha sonra kendisinin de hıristiyan olması kilise tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Konstantin, Hıristiyanlığın karşılaştığı çeşitli problemlerin çözümü için konsiller toplamıştır. Ayrıca Konstantin tarafından yeni Roma ilân edilen (330) İstanbul, 381 tarihli İstanbul Konsili'nde dinî açıdan Roma'dan sonra ikinci sıraya yerleştirilmiş, ancak Roma, siyasi üstünlüğün dinî üstünlüğe temel yapılmasına karşı çıkarak konsilin bu kararını reddetmiştir. I. Theodosios Hıristiyanlığı Roma Devleti'nin resmî dini yapmış (380) ve imparator kilisenin hâmisî ve kilise kurumlarının düzenleyicisi haline gelmiştir. Bu dönemde kilise, bir taraftan yayıldığı Roma dünyasına intibak etmeye çalışırken diğer taraftan kilise hiyerarşisini, sakramentleri, ibadet ve disiplin kurallarını tesis etmiş, örgütlenme modeli olarak Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve idarî yapısını örnek almıştır. Gerek kilisenin yönetim birimlerine gerekse bu birimlerin başında bulunanlara unvan olarak imparatorluğun siyasi literatüründeki isimler verilmiştir. Grek ve Roma mirası kiliseye nüfuz etmiş, piskoposlar üst düzey imparatorluk görevlilerinin âdetlerini benimsemiş, Roma piskoposu da putperest Roma'nın başrahibinin unvanını (pontifex maximus) almıştır.

395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi sonucunda Batı'daki Hıristiyanlık Latin kökenine bağlı kalıp Avrupa coğrafyasını şekillendirmiş, Doğu Hıristiyanlığı ise İstanbul merkez olmak üzere Anadolu coğrafyasındaki Hıristiyanlığı oluşturmuştur. İlk dönem kilisesi Gnostisizm gibi çeşitli akımlarla mücadele et-

miş ve hıristiyan teolojisinin temellerini atan önemli kilise babaları yetiştirmiş, konsillerde başta Hz. İsa'nın tabiatı olmak üzere çeşitli konular tartışılmıştır.

IV ve V. yüzyıllarda Hıristiyanlık Akdeniz çevresindeki bütün bölgelere yayılmış, diğer taraftan Roma'nın barbar diye nitelendiği başta Germen kabileleri olmak üzere çeşitli kavimlerin istilâları sonucunda Batı Roma çökmüştür (476). İmparatorluk çökerken istilâcı kavimlerin karşısında tek güç odağı olarak başında Roma piskoposu (papa) bulunan Katolik kilisesi kalmıştı. Böylece Roma İmparatorluğu yıkılırken Roma Katolik kilisesi, içinden çıktığı İmparatorluğun nüfuz ve itibarından, geleneklerinden faydalanarak gelişmiştir. Roma patriği (papa) kendisini bütün hıristiyanların başı ilân etmiş, artık ortada imparator da kalmadığından kendisine bazı imparatorluk unvanlarını izâfe etmiştir (Wells, s. 151-152). Bizans, Konstantin'den itibaren hıristiyanlaşan Grek-Roma medeniyetini muhafaza ederken Batı Roma hıristiyan kalarak barbarlaşmıştır. Doğu'da çok ciddi teolojik problemler tartışılırken Batı Roma'da düzenin sağlanması için disipline ağırlık verilmiştir.

Kilise istilâcıları hıristiyanlaştırmış, Keltler, Alman kökenli Frank kabileleri, İngilizler hıristiyan olmuş, böylece Hıristiyanlığın Roma kilisesine özgü biçimiyle Batı Avrupa kültürü arasında sağlam bağlar kurulmuştur. Kilisenin Batı Roma topraklarında devletin yerini almasıyla Roma piskoposu Batı'da düzeni sağlayabilecek tek etkin güç durumuna gelmiştir. Buna karşılık Doğu'da kilise imparatorun hükmü altına girmiş ve sezaropapizm denilen bir devlet-kilise ilişkisi ortaya çıkmıştır (Yazıcıoğlu, s. 50).

İlk asırlarda papa halk ve ruhban sınıfınca seçilerek göreve gelen küçük Roma piskoposu iken IV. yüzyılın başında İtalya yarımadası ve adaların metropoliti olmuş ve Batı'nın patriği kabul edilmiştir. Nihayet papa, Petrus'un halefi olarak evrensel üstünlüğe sahip olduğunu ilân etmiş, Papa I. Leon papanın yetkilerini arttırmıştır. 535'te Bizans İmparatoru Iustinianos İtalya'yı fethinin ardından bir tür sezaropapizm tesis ederek papalığı kendine bağlamaya çalışmış, zamanla zayıflayan papalık Büyük Gregory ile tekrar gücünü kazanmıştır. Bu arada Batı'daki manastır hayatının temelleri atılmıştır.

VIII. yüzyılın başlarında papalık, Kuzey İtalya'daki Lombardlar'ın baskısı karşısın-

da Franklar'dan yardım istemiş ve papalıkla Franklar arasındaki ittifak sonucunda Papa III. Leon'nun 800'de Franklar'ın kralı Charlemagne'ı imparator olarak tanıması ve ona taç giydirmesiyle Kutsal Roma İmparatorluğu kurulmuştur. Böylece hıristiyan dünyasında yeniden ikili imparatorluk sürecine girilmiş ve imparatorların papaların elinden taç giymeleri geleneği yerleşmiştir. Charlemagne döneminde kilisede çeşitli reformlar yapılmışsa da kral, bütün Batı Hıristiyanlığını maddî ve mânevî aynı güç altında toplama idealini gerçekleştirememiştir.

Germen kavimlerinden Franklar'ın kurduğu Karolenj İmparatorluğu yıkılınca dağılan siyasî birliğe paralel olarak hıristiyan birliği ülküsü de çözülme sürecine girmiş, X. yüzyıl ve XI. yüzyılın bir bölümü karanlık dönemler olmuştur. Papa VII. Gregory birçok reform yaparak papalık rütbe ve makamının dünyevî menfaatler karşılığı satılmasına, kilise mallarının elden çıkarılmasına ve kilisenin yetkilerinin sivil yönetime devrine karşı çıkmıştır. Devletin kutsal niteliğini ve imparatorun Tanrı'nın vekili sıfatını, yöneticilerin piskopos tayin etmelerini kaldırmıştır. Roma piskoposunun imparatorun azledebileceğini, bizzat Tanrı tarafından verildiği için ruhanî iktidarın dünyevî olana üstün olduğunu, dünyevî olanı yargılayabileceğini ve azledebileceğini ilân etmiş, nitekim İmparator IV. Henry'yi azletmiştir. Papalığın üstün iktidarın kendisinde olduğu görüşü Papa III. Innocent döneminde doruk noktasına ulaşmıştır.

Kilisenin Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) diye ikiye ayrılması (1054) Katolik kilisesi tarihinde bir başka dönüm noktası oluşturmuş, Papa VII. Gregory döneminden (1073-1085) XVI. yüzyıldaki reform hareketine kadar kilise hukukçuları ile ilâhiyatçıların da katkısıyla Roma, gerek ruhanî gerekse dünyevî alanlarda papalığın üstünlüğünü vurgulayan yeni bir öğreti geliştirmiştir. Ancak VIII. Bonifatius'un Fransa Kralı IV. Philippe ile arasındaki çatışmada yenik düşmesiyle Avignon papalığı (1309-1377) ve Batı'daki bölünme (1378-1417) birbirini izleyince papalığın gücü ve saygınlığı sürekliliği gerilemiş, XV. yüzyıl ortalarında heretik akımlar, papalık karşıtı konsiller ve iç bozulma kiliseyi sarsmıştır.

XVI. yüzyıl boyunca Martin Luther, Calvin, Zwingli ve diğer birçok din adamı kilisedeki yozlaşmaya karşı mücadeleye girişmişlerdir. Reform hareketi bir yan-

dan Roma'nın Batı Hıristiyanlığı üzerindeki ruhanî hakimiyetine son verirken öbür yandan Katolik kilisesini de kendi içinde yenilenmeye girişmek zorunda bırakmıştır. Bunun bir sonucu olarak toplanan Trent Konsili'nde (1545-1563) alınan kararlar dört yüzyıl boyunca kilise hayatına yön vermiş ve Katolik kilisesinin hem kendine bakışını hem de başka kiliselerle ilişkilerini belirlemiştir. Ancak öğreti alanında Roma'nın geleneksel tutumu daha da katılaştırmış, papalık ile Curia Romana'nın kilise hayatı ve yönetimi üzerindeki denetimi gitgide artmış, böylece merkezleşmiş, otoriter ve gelenekçi bir kilise yapısı doğmuştur.

Avrupa'da meydana gelen Otuz yıl savaşları (1618-1648) sonrasında Katolik kilisesi kaybettiği bazı toprakları geri almış ve Vestfalya Antlaşması ile (1648) din savaşları sona ermiş, Avrupa Hıristiyanlığı'nın bugünkü siyasî-dinî coğrafyasını belirleyen sınırlar çizilmiş, güneyde Katolik, kuzeyde Protestan devletler hâkim olmuştur (Bressolette, I, 291). XVII. yüzyılda Fransa kilisesi, papanın da üzerinde genel konsilin otoritesini kabul ederek Roma'ya karşı bağımsızlığını ilân etmiş (gallikanizm), fakat bu hareket I. Vatikan Konsili tarafından (1869-1870) papanın öğretisinin değiştirilemeyeceği, dolayısıyla herhangi bir kurulun onayına sunulmayacağı belirtilerek reddedilmiştir. Katolik kilisesi daha sonraları bir yandan reform sebebiyle yitirdiği etkinlik alanlarını yeniden ele geçirmeye, öte yandan Amerika ve Doğu'da misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Başta Cizvitler olmak üzere yeni kurulan tarikatlar bu alanda bir hayli etkili olmuştur.

Aydınlanma ve siyasî devrimler boyunca kilise çeşitli saldırılarla yüzyüze gelmiştir. Bunun sonucu olarak Katolik kilisesi XIX. yüzyılda modern dünyaya düşmanca bir tavır takınma yolunu seçmiştir. I. Vatikan Konsili (1869-1870) ve Vatikan devletlerinin ortadan kalkışını takip eden yüzyıl boyunca bunalımlardan kurtulamamıştır. Kilisenin sanayileşmiş ülkelerdeki toplumsal adalet mücadelesine katılmakta geç kalması Avrupa'da çalışan sınıfların kiliseye sırt çevirmelerine yol açmıştır. Antiklerikal rejimler de kilisenin siyasî gücünü ve eylem özgürlüğünü sınırlamakta başarılı olmuşlardır. II. Vatikan Konsili (1962-1965), kilisenin öğretisini ve iç yapısını çağın şartlarına uydurma ve Katolikler'le çağdaş hayat arasındaki karşıtlığı yumuşatma yönünde kararlar al-

KATOLİKLİK

miş, ibadet dilini serbest bırakmış, Protestanlar'a daha kolay ulaşabilmek için Eski Ahid'in İbrânice versiyonunu kabul etmiştir. Laiklerin dinî işlere katılabileceği bazı düzenlemeler yapılmış, ancak konsili izleyen yıllarda modernleşme girişimleri kilise içinde çeşitli ayrılıklara yol açmıştır.

Teşkilât. Katolik kilisesi hiyerarşisinde kilisenin başında Petrus'un halefi ve Roma piskoposu olan papa bulunmaktadır. Katolikler'e göre Hz. İsa'nın evrensel kilise üzerinde havâri Petrus'a bıraktığı yetkiyi sürdüren papa, bu sebeple öteki havârielerin halefleri sayılan diğer piskoposlardan daha yetkilidir. I. Vatikan Konsili kararlarına göre papa hem evrensel kilisede en yüksek yargı yetkisini elinde tutmakta, hem de inanç ve ahlâk konularındaki kararlarında yanılmazlık ayrıcalığı taşımaktadır. Katolik kilisesi hiyerarşisinde papadan sonra piskoposlar kurulu gelmektedir. Petrus ve diğer havârieler gibi Petrus'un vekili papa ile havârielerin vekilleri olan piskoposlar da kendi aralarında bir birlik ve kurul oluştururlar. Bunun dışında dünyanın çeşitli bölgelerinden seçilen piskoposların belirli vakitlerde bir araya gelmeleriyle oluşan piskoposlar sinodu, ayrıca papayı seçen kardinaller, papalığın merkez teşkilâtı (curie Romaine), dış temsilciler, çeşitli komisyonlar, mahkemeler bulunmakta ve Vatikan Ruhânî Devleti'nin işlerini bu teşkilâtlar yürütmektedir (bk. PAPALIK).

Doktrin. Teolojik açıdan Roma Katolikliği diğer hıristiyan kiliselerden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Reformdan bu yana hıristiyan inancı için yalnızca kutsal metinlerin temel oluşturabileceğini savunan Protestanlar'a karşı Katolik kilisesi, kutsal metinlerin vahiy geleneğinde özel bir yeri bulunduğunu kabul etmekle birlikte geleneğin de (tradition) aynı ölçüde bir vahiy kaynağı olduğunu vurgular. Buna göre kutsal kitap geleneğinin ilk ve en önemli halkasıdır. Ancak Katolikler için Protestanlar'ın çoğunda olduğunun aksine kutsal metinlerin serbest tedkiki yoktur, sadece kilise resmî yorum yapabilir. Bu farklılık dinî âyinlerdeki (sakrament) farklılığa yol açmıştır. Protestanlar vaftiz ve Evharistiya olmak üzere sadece iki sakrament, Katolikler ise yedi sakrament kabul etmektedir. Diğer taraftan Katolikler'e göre ekmeğe şarap âyinindeki ekmeğe ve şarap, âyin esnasında gerçekten İsa Mesih'in et ve kanına dönüştürülen Protestanlar bunu kabul etmezler. Katolikler azizlere büyük saygı göstermeleri ve on-

lardan şefaath dilemeleri yönünden de Protestanlar'dan ayrılırlar.

Katolik Kilisesinin Temel Özellikleri. Dinî başkan papadır. Papa, İsa'nın vekili Petrus'un halefidir. I. Vatikan Konsili'nde alınan karara göre papa yanılmazdır. Roma diğer kiliselerin ruhanî merkezidir ve hepsinden üstündür. Kilise evrenselidir ve kilise dışında kurtuluş yoktur. Kilise kutsal ruh tarafından sevk ve idare edilmektedir. Papanın ve piskoposların bildirdiklerine itaat gerekir. Kendi içinde hiyerarşisi olan bir ruhban sınıfı vardır. Kutsal ruh (Rûhulkudûs) baba ve oğuldan çıkar. İsa'da ilâhî ve insanî olmak üzere iki tabiat vardır. Hz. İsa gibi Meryem de günahsız doğmuştur, aslî günahahtan uzaktır. Tıpkı İsa gibi o da göğe yükselmiştir. Azizler Tanrı katında şefaatte bulunurlar. İnsan doğuştan günahkârdır. Her insanın yılda en az bir defa günah çıkartması gerekir. Ruhban sınıfı evlenemez. Nikâh mutlaka kilisede kıyılmalıdır, boşanma yoktur. Evharistiya âyininde ekmeğe maya katılmaz. Cuma günü et ve yağlı yiyecekler yenmez. Cennet, cehennem ve a'raf hak'tır. Âyin dili Latince olmakla birlikte II. Vatikan Konsili'nde değişik dillerde âyin yapılmasına izin verilmiştir.

Günümüz hıristiyan nüfusunun yaklaşık yarısı Katolik'tir. Katolikler dünyanın her yanına yayılmış olmakla birlikte yoğun olarak Avrupa, Güney Amerika, Afrika ve Güney Doğu Asya'da bulunurlar. Katolik Hıristiyanlığın büyük çoğunluğu Latin menşelidir ve Batı'da yer almaktadır; ancak Doğu'da olup da Roma ile birleşen ve kendi geleneklerini muhafaza etmekle birlikte papanın otoritesini kabul eden hıristiyanlar da vardır ki bunlara Uniate kiliseler denilmektedir. Bunlardan Antakya ritine bağlı olanlar Mârûnîler, Süryânî Katolikler, Malankar kilisesi; Keldânî ritine bağlı olanlar Ermeni Katolikleri, Keldânîler, Malabar hıristiyanları; İskenderiye ritine bağlı olanlar Kopt Katolikleri, Habeş Katolikleri; Bizans ritine tâbi olanlar ise Ruthenianlar, Macar ve Yugoslav Katolikleri, Melkitler, Bulgar ve Yunan Katolikleri'dir (Norman, s. 994-995).

Katolik kilisesi, diğer kiliselerin hıristiyan inancının tutarlı bir yorumuna sahip olabilecekleri inancını uzun süre reddetmiştir. "Kilise dışında kurtuluş yoktur" dogmasına göre Hıristiyanlık'ta doğru yolu temsil ettiği iddiasındaki Katolik kilisesinin dışında hiçbir din, hatta Ortodoks ve Protestan kiliseler gibi diğer hıristiyan kiliseleri bile insanı kurtuluşa ulaştırılmaz. II. Vatikan Konsili'ne kadar Katolik kilise-

sine hâkim olan bu görüş bu konsilde kısmen yumuşamış, Katolik kilisesi bu konsilden sonra diyalogdan söz etmeye başlamıştır.

Katolikliğin Hıristiyanlık dışı dinlerle ilgili tavır başlıca üç şekilde kendini göstermektedir: **a) Dışlayıcı yaklaşım.** Tanrı hakkındaki gerçek bilgi ve tecrübeyi Hıristiyanlık'la sınırlandıran dışlayıcı yaklaşımda kurtuluşun merkezine kilise yerleştirilmektedir. Ancak ilk defa II. Vatikan Konsili'nde Katolikler arasında bu yaklaşım taraftarları çoğunluğu oluşturuyordu. **b) Çoğulcu yaklaşım.** Bütün dinleri Tanrı'ya götüren eşit yollar olarak gören, fakat Hıristiyanlığa daha fazla üstünlük tanıyan çoğulcu yaklaşım taraftarları azınlıktadır. **c) Kapsayıcı yaklaşım.** Hıristiyanlık dışı dinlerde de kurtuluşun bulunabileceğini savunan kapsayıcı yaklaşım Katolik kilisesince II. Vatikan Konsili'nden sonra benimsenmeye başlamış, ancak bu dinlerin Hıristiyanlığın mesajı ile tamamlanması gerektiği vurgulanmıştır (bk. HİRİSTİYANLIK [Hıristiyanlık ve Diğer Dinler]).

Katolik kilisesi ilk defa VIII. yüzyılda İspanya'nın ve IX. yüzyılda Sicilya'nın fethi, daha sonra da Haçlı seferleri münasebetiyle müslümanlarla karşılaşmış ve İslâm'ı kendine rakip gördüğü için ona cephe almıştır. Asırlar boyu Katolik Batı'ya hâkim olan İslâm imajı son derece olumsuzdur (Watt, s. 128). II. Vatikan Konsili'ne kadar devam eden bu tutum, konsilde müslümanlardan ve onların inançlarından olumlu ifadelerle bahsedilerek kısmen yumuşatılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

J.-B. Duroselle-J.-M. Mayeur, *Histoire du Catholicisme*, Paris 1949; H. G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi* (trc. Ziya İshan), İstanbul 1959, s. 151-152; A.-M. Besnard, "Le Catholicisme", *Les religions*, Paris 1972, s. 78-107; J. G. G. Norman, "Uniat Churches", *The New International Dictionary of the Christian Church*, Michigan 1974, s. 994-995; C. Bressolette, "Catholicisme", *Dictionnaire des religions*, Paris 1984, I, 290-294; W. M. Watt, *İslam Avrupada* (trc. Hulusi Yavuz), İstanbul 1989, s. 128-140; Hulusi Yazıcıoğlu, *Bir Din Politikası Laiklik*, İstanbul 1993, s. 36-114; Y. Congar, "Catholicite", *Catholicisme*, II, 722-725; M. E. Williams, "Catholicism", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, III, 338-339; a.m.f., "Roman Catholic", a.e., XII, 562-563; J. H. Maude, "Catholicism, Catholicity", *ERE*, III, 258-261; R. P. McBrien, "Roman Catholicism", *ER*, XII, 429-445; "Catholic", *EBR*, II, 957; "Roman Catholicism", a.e., X, 149-150; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *DİA*, XVII, 328-339; B. Adam, "Hıristiyanlık", a.e., XVII, 358-362.

ÖMER FARUK HARMAN